

УДК 316.7

Мітіна Валентина Іванівна, 1951 р.н. Працює в.о. зав. кафедри філософських наук Миколаївського державного педагогічного університету, кандидат філософських наук, доцент. Коло наукових інтересів: філософія особистості та культури, культурологія, релігієзнавство. Автор більше 30 наукових публікацій. Тема докторської дисертації "Самореалізація особистості в парадигмах культури".

Культурологічна самореалізація особистості в суспільстві

У статті розглядаються процеси самореалізації особистості у соціокультурному комплексі. Ця проблема належить до широкого кола проблем онтології особистісного становлення, які є найважливішими в самовизначенні людини. Автор розглядає особистість у межах сучасної динамічної логіки та філософії культури.

Феномен культури, як і феномен особистості, в останні роки привертає увагу широкого кола дослідників. Осмислення сутності культури та її основних парадигм як "зразків" для самореалізації особистості та її прирахування до культурної творчості – це далеко не повний перелік проблем, що хвилює сьогодні філософів і культурологів, педагогів і психологів, етнологів і мистецтвознавців. Взагалі найбільш активно вивчається сьогодні в системі культури феномен особистості.

Разом з тим недостатньо уваги приділено колу проблем, які можна було б визначити як "онтологія особистісного становлення", слабо опрацьовані соціокультурні аспекти самореалізації особистості, мало уваги приділяється структурі соціокультурних потреб особистості й системі сенсожиттєвих орієнтирів.

Недостатньо вивчений і процес самореалізації особистості як цілісний, складний і суперечливий, достатньо довгий, який часто не піддається безпосередньому спостереженню. Автор вважає, що саме філософський підхід до позначених вище питань, з урахуванням аналізу й узагальненням досягнень інших конкретних наук, може дати позитивні результати і буде сприяти створенню цілісної концепції особистості й формуванню оптимальних умов для самореалізації. Філософія (на відміну від педагогіки, а також соціальної та індивідуальної психології) розглядає особистість в її динаміці, а становлення особистості – як перехід від самопізнання, самосвідомості й самоідентифікації. Звісно, філософський та культурологічний підхід не виключає результатів, дефініцій та метатеоретичних

установ інших наук, які вивчають особистість як об'єкт свого професійного дослідження.

Одна з найважливіших тем філософії – це онтологічний статус особистості в історико-філософському контексті. Визначення його дає можливість виділити власне філософський підхід до феномену особистості.

Пробудження інтересу до особистості і спроби перших її визначень ми зустрічаємо вже в епоху античності. У грецькій культурі спочатку поняття "особистість" означало ніби маску, яка приховує справжню сутність людини, уподібнює її актору античної трагедії або комедії. Такий контекст, можливо, несвідомо обмежував застосування даного поняття межами давньогрецького полісу.

Латинська культура також використовувала поняття "особистість", але в більш широкому соціальному контексті та логічному обсязі. Особистість в епоху Цицерона або Сенеки – це скоріше "персона": індивідуальність людини, яка виявилась. У ній вона реалізує себе свідомо (як громадянина) та морально (як патріота), існуючи в той же час як вільна людина, яка живе повноцінним життям.

В епоху античності вперше формулюється ідея про неспівпадіння особистості й сутності людини, яка виявляється в культурі в цілому як мотив фатуму, року і долі. На наш погляд, правомірним є висновок, що уявлення про долю чітко демонструє пробудження особистісної самосвідомості, тим паче, що доля трактується як особливий, індивідуальний життєвий шлях людини. У цьому розумінні долі суспільна свідомість прийшла до даного осмислення цілісності й неповторності

всього життєвого шляху кожної людини від її народження до смерті [1].

Принципово інше розуміння людини як особистості сформувалось в епоху Середньовіччя. Людина як вінок творіння Бога, в той же час "прах земний" і "до праху перетвориться", раб Божий та виконавець волі вищих сил. Середньовічна християнська філософія та культура взагалі поставила під сумнів тезис Сократа про те, що саме розум є специфічним виразом людської сутності.

Таким чином, те, що в античну епоху було найвищим привілеєм людини, в християнській культурі зробилося диявольським сумом, розглядалося як поганство, ідолопоклоніння.

Водночас пониження розуму добою Середньовіччя сприяло в епоху Відродження реанімації ідеалу людини. Гуманісти цієї доби створили ідеал особистості, яка мала свій розум, свій вільний погляд на життя і його сенс. Людина стає самоцінністю, тобто особистістю.

Культура Відродження проголосила принцип антропоцентризму, в якому провідним пунктом є насолода людини її земним життям, тобто щастям, коханням, освітою та вихованням людини.

Більшість ідей гуманістів зробилися парадигмами європейської культури Нового часу. Ці ідеї широко розповсюджувались у мистецтві, релігії, політиці, правознавстві та ін.

Культура Нового часу (XVII-XIX ст.) розглядала людину як індивіда і громадянина. Тому найвищою метою цієї епохи стає удосконалення людського життя за допомогою освіти, яку основоположник індуктивного методу й ідеї науково-технічного прогресу Френсіс Бекон вважав панацеєю від багатьох людських бід.

Але механістичний підхід до світу та людини в ту епоху не міг не відобразитися й на уявленні про особистість. Так, у працях англійського філософа Т. Гоббса "Про людину", "Про громадянина" людина розглядається як елементарна частина суспільного механізму. Вагома ж роль у становленні людини, і перш за все її духовних можливостей, на думку Гоббса, повинна належати вихованню.

Тільки І. Кант сформулював ідею про те, що людина реалізує себе як особистість. Він розглянув проблему активності людини як особистості, і перш за все – її розуму і совісті. З погляду Канта, культура людства полягає в суспільній цінності людини.

Щодо німецького філософа-діалектика Гегеля, то він вважав, що й світ – це, перш за все, світ особистості, світ вільної та моральної людини [2]. Як вічні та особистісні якості він визначав

моральність, релігійність, вихованість людини.

К. Маркс, один із засновників некласичної філософії Нового часу, розробив новий підхід до проблеми особистості, яка, на його думку, має зв'язок із сутністю й сенсом людської діяльності. "Людина – це сукупність суспільних відносин", – проголошував К. Маркс [3].

Під природою особистості в марксизмі-ленінізмі, як правило, сприймалась сукупність особистісних якостей – біологічних, інтелектуально-теоретичних, психологічних і соціальних властивостей, які характеризують особистість як родову, соціальну істоту. При цьому "свідомість людини, – підкреслював В. Ленін, – не тільки відображає матеріальний світ, але й створює його" [4].

Тоталітарна культура радянської доби виробила свої парадигми формування "нової, гармонійної людини". Найважливішим тут були соціальні парадигми – соціальна свідомість, колективістська мораль, колективна відповідальність. Але у такому суспільстві особистість не тільки не зробилася "самоцінністю", а й лишилася прав на індивідуальність, волю, самореалізацію.

Трагічні історичні колізії, більшість соціальних катаклізмів та духовні кризи, конфлікти "батьків і дітей", особистості й суспільства нерідко з'являлись у зв'язку зі зміною особистісних ідеалів та нерозривно пов'язаних з ними норм поведінки.

У цьому розумінні кожна історична епоха породжує свою культуру, а кожна культура формує пріоритетний для даного суспільства тип особистості. При цьому фіксується й конкретний особистісний ідеал, пов'язаний, як правило, з соціальним ідеалом цієї епохи.

Таким чином, культурні парадигми як ідеали, зразки формують не тільки історичний тип особистості (особистісний ідеал), але й специфічну ментальність кожної людини, а також і менталітет суспільства взагалі.

Духовну нескінченність особистості мав на увазі М. Бердяєв, коли стверджував, що "людина більша за суспільство". Особливу роль у ставленні такої смислової характеристики особистості відіграє феномен духовності. Сам по собі, він вже достатньо складний, тому що важко фіксується в традиційних логічних конструкціях. "Духовність, – пише І. Силуянова, – це морально орієнтована воля й розум людини" [5].

Світ особистості розкривається в процесі її самореалізації, тобто в розкритті особистістю своїх внутрішніх потенцій. Цей процес, у свою чергу, має зв'язок як із розвитком культури (відповідно до закону збільшення духовних потреб людини), так і з рівнем культурної зрілості людства, суспільства, ступенем

запиту ним потенціалу особистості кожного з членів соціуму. Послідовність етапів розвитку особистості реалізується у свідомості окремого індивіда в міру його соціалізації, індивідуалізації, розвитку його можливостей і талантів.

Світ особистості розкривається в процесі її самореалізації і, таким чином, свідомість окремої особистості не може досягти поставлених перед нею цілей, якщо не сприймає весь історичний досвід суспільного розвитку, а це тісно пов'язано з повторенням людиною етапів суспільної та інтелектуально-культурної еволюції.

Підсумовуючи аналізовану проблему, що сформульована на початку статті, можна зробити такі висновки:

Світ зрілої і самодостатньої особистості існує як неімовірний світ культури, в якому засвоєння особистістю головних елементів духовної культури (моральних цінностей, філософських істин, релігійних ідей, наукових знань, естетичного смаку та ін.) супроводжується їх перебудовою в осмисленні особистістю та є життєво необхідними для неї парадигмами буття.

Особистість виступає в суспільстві як "людина

для себе" (Е. Фромм), протиставляючи світові, соціуму як системі створених нею неймовірних культурних цінностей, які існують у сучасній культурі й стають її новими парадигмами.

Особистість є "винаходом культури", складним соціокультурним феноменом. Вона не тотожна поняттям "людина" та "індивідуальність", тому що є заключною фазою саморозвитку індивідом своїх суттєвих потенцій.

Становлення особистості і розвиток духовності йдуть відповідно до закону возвеличення духовних потреб особистості і пов'язані з ієрархією соціокультурних потреб особистості.

Уява про особистість в історії філософії і культури мала значну еволюцію, розвиваючись від особистості-"личини" до вільної, творчої людини, здатної до самореалізації.

Історія філософії може бути розглянута як історія розвитку уявлення про природу людини і процесів становлення людини особистістю, бо кожна культура виробляє свій особистісний ідеал, на основі якого й складаються пріоритетні для даного суспільства типи особистості.

Література

1. Горан В.П. Идея судьбы и зарождение личностного самосознания в древних культурах Месопотамии, Египта и Греции // Понятие судьбы в контексте разных культур. – М., 1994. – С. 82.
2. Гегель Г.В.Ф. Энциклопедия философских наук. – М., 1978. – С. 24.
3. Маркс К. и Энгельс Ф. Сочинения. – 2-е изд. – Т. 3. – С. 24.
4. Ленин В.И. Полн. собр. соч. – Т. 29. – С. 194.
5. Силуянова И.В. Духовность как способ жизнедеятельности человека // Философские науки. – 1990. – № 12. – С. 101.

Стаття надійшла до редакції 14.06.2001 р.